

CARSTEN HJORTH PEDERSEN

TID TIL BØRN

5. reviderede udgave

CARSTEN HJORTH PEDERSEN

Tid til børn

LOHSE

Indhold

Forord	9
1. Tid til børn	11
Det er pragtfuldt at have børn	11
Det er smerteligt at have børn	12
Tiden – så enkel og så vanskelig	14
Tiden er livet	15
Øvelse gør mester	16
Hensynet til barnet – og så meget andet	18
Familien som livets projekt	19
Udearbejde – hjemmearbejde	20
Den voksnes behov for erhvervsarbejde	21
Familiens økonomiske forpligtelser	22
Du er god nok	24
Ægte skyldfølelse og tilgivelse	27
Alenemor eller -far	28
Opdragelse er en kompleks virkelighed	28
2. Rolle og personlighed	31
Forældrerolle og forældrepersonlighed	31
Barnerolle og barnepersonlighed	32
Barnlighed og barnagtighed	34
Vov at være voksen	35
Børn skal have lov til at være børn	38
3. Pæremodellen	43
Selvstændighed	43
Ære	44
Lydighed og rimelighed	45
Respekt	47
En pære som model	48

4. Se dit barn	51
Sig ja til dit barn	51
Øjenkontakt.	52
Se mig	53
Se det, jeg har lavet	54
Lad barnet være med	55
Respekt for barnet	57
Beklagelser, løfter og krav om sindelag.	58
Børn kan holde til meget	60
Indre-styring og ydre-styring	61
Nyd dit barn med den alder, det har	64
5. Far og mor bestemmer	67
Inden børnene bliver to år	68
Større børn	71
Hvad har du lyst til?.	73
Fleksibilitet	74
Betydningen af empati.	75
Børns empati	78
6. Opdragelse	79
Opdragelsens mål	79
Hvorfor skal børn opdrages?	82
Børn påvirker forældre.	84
God opdragelse er mange ting	85
Dårlig opdragelse – hvad er det?	86
7. Kærlighed og konsekvens	91
Forældre elsker deres børn.	91
Kærligheden handler imod det onde	93
Fællesskab, hensyn til den svage og pligter.	95
Opmuntring, anmodning, formaning og krav	96
Skældud.	98
Sanktioner: Straf eller konsekvens	102
Håndfast kropskontakt	105

8. Familieliv	107
Dreng og pige	108
Søskende	110
Lad børnene gå glip af noget	112
Pligter	114
Kammerater	116
Måltider	117
Sengetider	120
Oprydning	122
Forbrug	122
Familien og menigheden	125
Alenemor eller -far	126
Alene om opdragelsen	129
Lad barnet i dig leve	132
9. Børn, følelser og kommunikation	135
Børn føler med kroppen	135
Bekræfte eller benægte børns følelser	137
Irettesættelser med indføling	140
Stemningen i hjemmet	142
Børn og seksualitet	144
Børn og sorg	148
Børn med handicaps	151
10. Børn og medier	153
Den svære vej er ofte den rette	153
Kvantitet og kvalitet	154
Skærmen er ikke farlig	156
Katastrofebilleder	157
Computerspil	158
Film og serier	159
Internettet	161
Sociale fora	162
Internet, eksponering og sex	165
Smartphones	167
Hjælp tilbydes	169

Børnebøger er også medier	169
11. Oplæring i den kristne tro	173
Dåben og troen	173
Oplæringen understreges i Bibelen	174
Børn husker følelser frem for fakta	175
Oplæringspyramiden	177
Læs op og fortæl om Gud	179
Bed sammen med barnet	180
Tal med børnene om Gud	180
Markér dåbsdagen	181
Gå i kirke	182
Benyt kirkens oplæringstilbud	183
Et putteritual	183
Faren for åndeligt overgreb	184
Påvirkning med respekt	185
12. Når børn vokser ud af barndommen	189
Pære bliver til æble	189
Midlertidigt lukket på grund af ombygning	191
Sparringspartner mere end opdrager	193
Både mur og svamp	196
Alle de andre må	198
Vis dem tillid	200
16-17 åriges økonomiske selvforvaltning	201
Teenagere er dejlige	202
Når der er store problemer	203
13. Tid til alle de andre	205
Børn er vigtige, men ikke de vigtigste	205
Børn er vores medmennesker, men ikke de eneste	207
Tilgivelse	208
Litteratur	211
Om forfatteren	213

Forord

Børn har ikke brug for forældre, som konstant bebrejder sig selv, at de ikke er gode nok til at opdrage børn. Børn har brug for forældre, som er trygge som forældre. Det betyder ikke, at det altid lykkes. Det hører nemlig med til livet at begå fejl og mislykkes. Sådan er det for os alle. Men det drejer sig om, at man som forældre har det afklaret og grundlæggende godt med sig selv, sine valg og fravalg.

Mange forældre er imidlertid usikre. Jeg tror, det især skyldes, at de har for lidt tid til at øve sig på at være forældre. Man bliver nemlig usikker på det, man ikke får øvet sig nok på. Derfor hedder denne bog *Tid til børn*.

Mange forældre læser bøger om børneopdragelse. Lige nu er du i færd med at læse endnu én! Det kan være godt nok med disse bøger, men faren er, at de gør forældre endnu mere usikre. For der stilles så mange idealer op, som vi skal leve op til. Der gives så mange gode råd, som bare ikke passer ind i vores familie. Det bliver så professionelt at være opdrager, og vi er bare amatører.

Mit mål med at skrive *Tid til børn* er at gøre forældre trygge – som netop de forældre de er, med netop de børn, de har.

Men betyder det så, at enhver kan gøre, som de finder for godt, og at der slet intet generelt kan siges om opdragelse? I så fald var der ikke grund til at skrive en bog! Men ingen af os bliver gode forældre for netop vores børn i vores hjem uden at blive mødt af argumenter, synspunkter og provokationer. At blive tryg som forældre sker i en stadig vekselvirkning mellem hvile i sig selv og spejling i andre.

Jeg vil begynde bogen med at udtrykke respekt og tillid til jer forældre, fordi jeg tror, I alle har nogle resurser og muligheder for at blive gode forældre for netop jeres børn. I elsker nemlig jeres børn, selv om det nogle gange giver sig nogle akavede udtryk. I vil jeres børn det bedste, selv om I ikke altid formår at give dem det. I gør det, så godt, I kan, selv om det ikke sikrer succes.

Tid til børn er et bidrag til den aldrig afsluttede debat om god børneopdragelse. Den er et forsøg på at give forældre i Danmark i begyndelsen af det 21. århundrede et udspil, som de kan forholde sig til, når de hver især skal finde deres vej i børneopdragelsen. Men den vej tror jeg altså kun, man finder, hvis man har tilstrækkelig tid til sine børn. For øvelse gør mester.

Flere personer kunne takkes for hjælp til at skrive denne bog. Jeg indskrænker mig til at sige tak til mine tre børn, Signe, Jonathan og Ida, der har lært mig mest om børneopdragelse!

Siden første udgave af *Tid til børn* udkom i 2004 er der sket en del inden for børneopdragelsen – både i teori og praksis. Bare på de fem år, der er gået siden fjerde udgave udkom i 2016 er der sket en del, for eksempel omkring negativ social kontrol. Derfor har det været nødvendigt – men også en glæde for mig – at genarbejde bogen på ny, så den nu foreligger i femte udgave.

Jeg ønsker alle forældre god vind og Guds velsignelse med en af livets vigtigste opgaver, nemlig at opdrage næste generation.

Hillerød i januar 2021

Carsten Hjorth Pedersen

1. Tid til børn

Vi har fået en dreng! De fik en yndig pige! Sådan siger vi, når et barn er blevet født.

Vi siger ikke: *Vi har produceret en dreng!* Eller: *De fortjente en yndig pige!* Børn er noget, vi får. Sådan er det indlejret i sproget, at børn er en gave.

Sådan erfarer vi det normalt også, når vi står med et nyfødt barn i armene. Det er en gave! Det er et under! Og vi erfarer det igen og igen under opvæksten. Vi kan høre det på stemmen, når den glade mor fortæller om barnets første ord. Vi kan se det på den stolte far, som viser, at sønnen kan gå. Vi kan se det på de festklædte forældre den første skoledag, eller når børnene spiller krybbspil til jul. Vi mærker det ved eksamensfesten. Vi ser tårerne i morens øjne, når sønnen holder tale ved sølvbrylluppet – eller i farens, når han fører datteren op ad kirkegulvet.

Det er pragtfuldt at have børn

Vores børn er nogle af de mennesker, der betyder mest for os. De er vores eget kød og blod. Man mærker det måske allerstærkest, når børnene er syge eller udsat for smerter. Det kan være slemt selv at være syg, men det er småting i sammenligning med, at ens etårige datter har feberkrampe. Det kan være slemt selv at blive uretfærdigt behandlet, men bliver min syvårige søn mobbet i skolen, gør det så ondt. For ikke at nævne den store smerte, som nogle forældre må leve med, når deres barn dør. På en underlig

måde er det ofte, når livet sættes på prøve, at vi erfarer dets nær-vær. Det gælder ikke mindst i forhold til vores børn.

Det er også pragtfuldt at have børn, fordi de beriger vores voksenliv på en enestående måde. Barnets umiddelbarhed og spontanitet er en kilde til inspiration for voksne. Men også deres spørgsmål og reaktioner sætter tanker og følelser i gang hos os. Vi kommer til at tænke over forhold, som ellers var selvfølgelige. Vi bliver varme om hjertet, fordi børnene er så ligefremme og autentiske. Vi føler ansvar, fordi børnene viser os umådelig stor tillid. Vi kan ganske enkelt lære meget af børn.

For ikke at nævne glæden over at opdragelsen lykkes. Det er pragtfuldt at opleve, at de store børn kan klare mange ting selv, og at nogle af de værdier, man selv har bygget på, også bliver deres. Den glæde er en gave. Som forældre kan man sidde tilbage med fornemmelsen af, at ganske vist har vi gjort vores bedste, men det er mere gave end fortjeneste, at børnene vokser til og bliver selvstændige.

Børnene har godt af at mærke vores glæde over dem. De gror i sjælen, når vi ser på dem som gaver. Der findes ganske vist en form for forældrestolthed, som er kvalmende, fordi den mere er forældre-selvglæde end ægte glæde over barnet. Men selv om vi aldrig kan rense vores motiver, så lad os glæde os over vores børn og vise dem det, hvad enten de er nyfødte eller voksne.

Det er smerteligt at have børn

Det er imidlertid ikke udelukkende pragtfuldt at have børn. Det er også smerteligt. For nogle mere end andre, men alle forældre oplever i et eller andet omfang smerten ved at have børn.

Kvinden oplever det rent fysisk som ubehag under graviditeten og smerter under fødslen. Man siger, det er glemt bagefter, og det er måske også sandt, men det sidder alligevel i hende som en grunderfaring, der bekræftes senere, når hun oplever noget smerteligt i forbindelse med børnene.

Jeg har allerede omtalt smerten i forbindelse med børns sygdom, handicap, mistriivsel og død. Selv om vi synes, det onde er

skævt fordelt, fordi det især rammer mig og mine, eller fordi det netop ikke gør det, har vi hver især vores at slås med.

Hertil kommer smerterne ved ens egen mangelfuldhed og egne fejl i børneopdragelsen. Vi forældre erfarer, at det ikke mindst er i forholdet til vores børn, vi kommer til kort og kvajer os så grusomt, for eksempel hvis vi har nedgjort vores barn, så det mistede modet, eller hvis vi har undladt at give barnet det modspil, som ville have udviklet det. Vi kan af og til have en oplevelse af, at vi selv er den største hindring for et godt forhold til barnet. Det kan være mønstre, som vi godt kan se er ødelæggende, men alligevel ikke magter at komme ud af. For ikke at tale om smerten ved at se egne – eller ægtefællens – mørkeste sider afspejlet i barnet. Lige så stolte, vi kan være til nogle tider, lige så pinligt berørte kan vi være til andre tider, når vi ser, at æblet ikke falder langt fra stammen.

Smerten ved at have børn opleves af nogle i form af et anstrengt eller distanceret forhold til børnene, når de bliver store. Bedre bliver det ikke af, at man kan konstatere, at fejlen ikke udelukkende ligger hos børnene. Fjendtlighed og bitterhed i forhold til børnene er tunge byrder at bære – selv om man gør, hvad der står i ens magt for at undgå det. Sådan er livet også!

Vores børn skal ikke være uvidende om den smerte, der er forbundet med at have børn. De skal også gives forståelse for, at der er forskel på omfanget og karakteren af den fra familie til familie. Ganske vist skal børn – inklusive *store* børn – ikke have alt at vide om forældrenes smerter, og frem for alt skal vi ikke bruge det smertelige til give børnene falsk skyldfølelse, men alligevel må de godt kende til denne side af sagen. Det er i øvrigt næsten umuligt at skjule dette for børnene. Det at kunne bære *også* at være en smerte for andre er en vigtig forberedelse til venskab, fællesskab og ægteskab. Ingen af os kommer nemlig igennem livet uden at være til byrde for andre.

Tiden – så enkel og så vanskelig

Vi lever i en tid, hvor effektivitet er et af de højeste goder. Effektiviteten har givet os kolossal materiel velstand i forhold til kulturer, der prioriterer andre ting højere. Men der er ting i livet, som tager tid, og som kun kan effektiviseres til en vis grad. Det gælder for eksempel et venskab. Det gælder samtale og samvær i ægteskabet. Og det gælder forholdet til børnene. Det basale samvær med børn kan ikke skæres ubegrænset ned. Overdreven effektivisering lammer grundlæggende livsværdier. For livet tager tid, ja, livet *er* tid.

Skal jeg give et bud på den vigtigste enkeltfaktor, som er afgørende i børneopdragelsen, er det *tiden*. Den er akilleshælen i

forholdet mellem børn og voksne. Det gør ondt på de fleste af os at berøre denne sag. Men ingen er hjulpet ved at sætte kikkerten for det blinde øje.

Heraf følger *ikke* en lang svada om, at det var bedre i gamle dage, og at kvinderne skal bort fra arbejdsmarkedet, eller at mændene skal have deres arbejdsplads i og omkring hjemmet. Dels havde de gamle dage andre problemer, dels nyder vi alle sammen

godt af, at kvinderne er kommet mere ud på arbejdsmarkedet. Men vi er nødt til at forholde os til denne faktor nummer ét i forholdet til vores børn: God børneopdragelse tager tid.

Børnenes primære behov er ikke, at vi har aktiviteter kørende med dem dagen lang. Det vigtigste er, at vi som forældre er *disponible* i et passende omfang. Vi skal være til at få fat i et passende antal timer om dagen. Børn op til ca. 12 år skal i et vist omfang være med i hverdagens gøremål: indkøb, madlavning, rengøring og småbesøg.

Én far kan måske godt lide at handle med sine små piger og kløve brænde med drengene. En anden far vil gerne følge et af børnene til håndbold og læse historie for de små. Én mor trives med at ordne haven med pigerne og bage med drengene. En anden mor vil gerne lave flotte buketter med pigen eller tage med drengen til svømning. Mange forældre kan fortælle gode og inspirerende historier fra hverdagen om samværet med børn i relation til dagens pligter og gøremål.

Selvfølgerlig kan det være besværligt, men det giver en grundlæggende kontakt med barnet, som er afgørende. Denne hverdagstid med børnene udelukker naturligvis ikke deciderede aktiviteter sammen med børnene (spil, oplæsning, ture osv.), men pudsigt nok bliver kravet til aktiviteternes vellykkethed mindre, når man også har en del hverdagstid sammen. Der bliver bedre plads til en fuser, hvis ikke hvert eneste minut, vi er sammen med børnene, skal være vellykket.

Det er dog ikke altid et spørgsmål om tid, men også om overskud. Børn suger energi ud af forældrene, så selv om man har god tid, kan det alligevel knibe med overskuddet. Derfor er det vigtigt at prioritere bevidst, så det ikke udelukkende er arbejdet og fritidsinteresserne, der får del i den tid, hvor vores overskud er størst, men at børnene også gør det.

Tiden er livet

Det grundlæggende i livet er ikke det, vi ejer (skønt det har stor betydning), men de *relationer*, vi står i. For hvad er det, der bærer, når livet for alvor bliver svært? Det er, at der findes en Gud og nogle medmennesker at dele livet med. Derfor må tid til relationer prioriteres i vores hverdag. Det har både vi og vores børn brug for.

Børn er nemlig dybt afhængige af voksnes med- og modspil for at blive hele mennesker. Ingen – og slet ikke børn – får identitet uden at møde andre mennesker. Vi må se andre i øjnene for at finde ud af, hvem vi selv er. Dette bliver vi aldrig færdige med, men børn har særlig brug for det. Udelukkende medspil udvikler

ikke et barn. Det lærer ikke livets grænser at kende. Udelukkende modspil stjæler barnets livsmod og hæmmer det.

Får børnene ikke den fornødne opmærksomhed, især de første seks år, så stræber de som regel efter at få den resten af livet. Men så er det ofte for sent, da et stort barns eller en ungs søgen efter opmærksomhed virker barnagtig og anmassende på andre, hvorfor de ofte bliver afvist. Jeg tror for øvrigt, at de utallige medieskabte muligheder for at komme i rampelyset er udtryk for den samme hunger efter opmærksomhed. Bliver man ikke set, mens man er lille og har særlig brug for det, skabes der let et forskruet behov for at blive set senere i livet. Og her tilbyder medierne et surrogat for denne opmærksomhed – som stjerne for en aften eller via selvpromoverende profiler på de sociale medier.

Jo, børnene har brug for os. Men vi har sandelig også brug for børnene og glæde af dem. Dermed ikke sagt, at vi kun kan være hele mennesker, hvis vi har børn. Men *har* vi børn, er de en meget vigtig hjælp til at udvikles og finde sig selv. Vi forældre lærer os selv at kende i samspil med vores børn. Vi beriges ved omgangen med dem. Ikke fordi det altid er let. Slet ikke fordi det altid lykkes. Der er ikke tale om en form for genvej til et lykkeligt og harmonisk liv. Det er hårdt arbejde, og ingen kommer igennem uden skrammer. Men netop derved bliver livet sammen med børnene en form for model på hele livet i lyst og nød, i sejre og nederlag, i mestring og tilgivelse.

Derfor har vi og vores børn brug for tid med hinanden.

Øvelse gør mester

En anden væsentlig grund til, at tid til børn må prioriteres, er, at børneopdragelse som så meget andet er et spørgsmål om øvelse. Og den væsentligste forudsætning for at blive øvet er at have tid. Selv den mest talentfulde pianist eller håndboldspiller behøver øvelse for at blive god. Det er underligt, at vi ofte tror, at det, som er langt sværere end at spille klaver eller håndbold, nemlig at opdrage børn, skal vi bare kunne uden at øve os. Nej, det gamle

motto, »øvelse gør mester«, er højaktuelt, når det gælder børneopdragelse.

Jeg hører forældre sige, at vi har så kort tid sammen med børnene, efter at de er hentet i institutionen, og indtil de skal i seng, at vi ikke orker at tage konflikter med dem. Det er synd for både børn og voksne, for der er få ting, vi lærer så meget af som konflikter og gode løsninger på dem. Derfor er det ærgerligt, hvis vi ikke har tid eller overskud til at tage konflikterne, når de er der. Vi hverken kan eller skal tage *alle* konflikter når som helst og hvor som helst. Der kan være gode grunde til at undlade at tage en konflikt her og nu, men bliver det mere reglen end undtagelsen, at vi viger uden om konflikterne, så mister både vi og vores børn anledninger til vigtig læring i livet.

Tid til børn er blandt andet de mange små gøremål for og med børnene. Her tænker jeg ikke på tiden, der går med at vaske deres tøj, lave mad til dem, gøre rent på deres værelse eller tjene penge til deres forbrug. Jeg tænker på alle de nødvendige aktiviteter med dem i hverdagen, som der bare skal være tid til, uden at det hele bliver ét stress. En ganske almindelig uge for nogle år siden skrev jeg en række af disse ting ned: Pakke aviser med Jonatan, køre med ham til tennis første gang, ordne skiudstyr til Signes lejrskole, få lavet Idas telefon, hjælpe hende med lektier, spille et spil med Jonatan, læse en bog for Ida, diskutere en film med Signe, aftale et besøg for Ida, hente Jonatan ved toget, skælde ud og trøste, opmuntre og give løsningsforslag. Vi får let den opfattelse, at disse ting er *hindringer* for opdragelsen. Men det er de ikke. De er anledninger til at være til stede og vise ansvar for børnene. Det er en vigtig del af selve opdragelsen. Og skønt vi bestemt ikke altid gør det med glæde, er det uundværlige ting, som er med til at give os øvelse.

Man lærer primært at opdrage ved at opdrage. Ikke ved at læse bøger om det.

Hensynet til barnet – og så meget andet

Mange forældre har mange jern i ilden. Arbejdet og karrieren skal plejes. Venner og veninder skal have deres. Fitness er også vigtigt. Facebookprofilen skal opdateres. De nyeste film skal ses. Og børnene får ikke altid den opmærksomhed og nærkontakt, som de har brug for.

Vælger vi at se sagen ensidigt ud fra barnets synsvinkel og udelukkende spørger, hvad der tjener barnet, så mener jeg – på baggrund af egne erfaringer og psykologiske undersøgelser – at det bedste for barnet er, at mor eller far er disponible i langt størstedelen af barnets vågne tid fra det er nul til to-tre år. Derfra til seksårsalderen kan det være fint for barnet med en deltids institutionsplads, for eksempel tre-fem timer pr. dag. Dette behov vil afhænge af søskendeflokkens størrelse, antallet af nabobørn og det enkelte barns natur. Fra barnet er seks til 13 år kan det være et stigende antal timer borte fra hjemmet, men stadig er der behov for at have disponible forældre. Fra den unge er 13 til 18 år øges selvstændigheden, og den unge må et stykke på vej selv markere sit behov for forældrenærvær, skønt forældrene bestemt stadig skal tage initiativer, vise interesse, blande sig og være nærværende.

Nu er der imidlertid ingen af os, som kan træffe valget om mængden af tid sammen med børnene udelukkende ud fra børnenes behov. Dels har vi selv nogle behov, for eksempel for at have et lønarbejde, dels er der nogle vilkår vi må bøje os for, eksempel at der ikke er en masse andre forældre og børn hjemme på vejen en almindelig hverdagsformiddag, dels er der nogle økonomiske forpligtelser, vi skal indfri.

Derfor må hvert forældrepar finde deres egen måde at indrette sig på, når det gælder antallet af ugentlige timer, hvor de er disponible for deres børn. Det handler om prioritering. At prioritere er at forsømme i den rigtige rækkefølge. Vi er nemlig alle nødt til at forsømme gode og nyttige ting, fordi noget andet er endnu vigtigere. De få år, mens børnene er små, skal prioriteres!

Før i tiden levede man i de mindre landsbysamfund den samme type liv. Denne enhedskultur gav forældre en vis støtte i de

opdragsmæssige valg, hvorfor en del af dem slet ikke oplevedes som valg. Sådan er det ikke i dag, hvor den enkelte familie må træffe sine valg og prioritere på en anden måde end naboer, venner og familie. Vi har brug for at tale sammen om, hvad »den rigtige rækkefølge« er, men i sidste ende må hver familie øve sig i prioriteringens vanskelige kunst.

Familien som livets projekt

Nogle er blevet opmærksomme på tidsfaktorens betydning i disse år. Vi ser derfor en tendens til at satse voldsomt på familien, især på børnene. Familien bliver næsten tilværelsens mål. Børnene bliver på en måde forældrenes hovedprojekt. Familien er måske blevet den sidste leverandør af mening, efter at religion, politik og andre gruppetilhørsforhold er blevet kasseret. Familien bliver stedet, hvor jeg og mine nærmeste skal finde lykken, frem for at familien er et praktisk arbejdsfællesskab, som tilfældet i højere grad var tidligere.

Dette fører til et behov for at eksponere sig selv som en vellykket familie, der kan tage på mange ferier og udflugter. Derfor de ufattelige mængder af fotos og videoer af familielivet. Med dem som dokumentation kan vi overbevise både andre og os selv om vores familielykke. Vi er en perfekt familie, som holder alle fødselsdage med fynd og klem, og som straks får alle psykiske og fysiske sygdomstegn behandlet, så de forsvinder. Derfor skal børnene også være dygtige, kønne og populære.

I en stærkt individualiseret tid bliver familien den sidste base for fællesskab, som man desperat må holde fast ved. Men samtidig bliver familien også stedet, hvor trangen til det individuelle og det sociale tørner sammen. For det er ikke altid let at få børns og voksnes mange individuelle ønsker til at gå op i en højere enhed med trangen til at have fællesskab i familien. Eller for at sige det på en anden måde: Ikke alle ser, at insisteren på fællesskab nødvendigvis kan medføre, at far må give afkald på båden, mor på halvdelen af sine venindeture, storesøster på håndboldkarrieren og lillebror på at spille tre slags instrumenter.

Denne form for »familie-perfektionisme« er bestemt ikke kun af det gode. Den fører meget let til overanstrengelse. Familien kan nemlig ikke bære at skulle have næsten religiøs status. Børnene kan også komme til at fylde for meget i en familie. Det er nemlig ikke sundt for dem, hvis hele familiens liv skal gå op i at stimulere dem og deres behov. Der skal også være plads til de voksnes interesser og forældrenes udvikling. Ikke bare for de voksnes skyld, men også for børnenes. Børn udvikles ikke sundt, når de gøres til familiens hovedprojekt.

Det betyder helt praktisk, at der ved middagsbordet ikke bare skal være plads til børnenes dagsordener, men også til de voksnes. Børnene finder ikke altid de voksnes snak interessant, men det er godt for dem at lære at holde sig tilbage nogle minutter, mens de voksne taler sammen.

Tragisk nok kan overdrevne forventninger til familien blive familiens fjende, fordi de så let fører til nederlag, frustration og uindfrie forventninger, der medfører, at familielivet brister og ender i kulde, resignation eller skilsmisse.

Alt dette handler i virkeligheden om at finde ind i en sund dynamik mellem individ og fællesskab. Både børn og voksne skal have individuelle behov tilfredsstillet, men især i vores tid er det vigtigt, at både børn og voksne forstår, at vi også alle må ofre noget for (familie)fællesskabet. Ja, netop *ofre* – og den slags kan let gøre ondt. Men det tjener et godt formål.¹

Udearbejde – hjemmearbejde

I de færreste familier er det muligt at lade den ene ægtefælle arbejde ulønnet hjemme, fra den ældste er født, til den yngste er konfirmeret. Jeg taler konsekvent ikke om at *gå* hjemme eller være hjemmegående, da det er et *arbejde* at være på hjemmefronten. Det er under alle omstændigheder nødvendigt at deles om de huslige

1 For uddybning og konkretisering se min bog *Ethvert menneske er en halvø. 20 ideer til god individualisme og sunde fællesskaber* (Fredericia: LogosMedia, 2020).

og opdragelsesmæssige opgaver. Jeg mener, der er særlig grund til at understrege, at manden skal tage del i tiden sammen med børnene. Det gælder selv i en familie, hvor manden er direktør, og kvinden arbejder fuldtids derhjemme. Og i de fleste familier vil det være naturligt, at fordelingen er langt mere jævnbyrdig.

I dag har mange mulighed for at have hjemmearbejdsplads og for eksempel udfylde (dele af) sin ansættelse ved at arbejde hjemmefra. Mange ønsker at have hjemmearbejdsplads, da man er fleksibel over for børnene i tilfælde af sygdom og lignende. Man sparer også transporttiden. Samtidig er man disponibel, hvis barnet ønsker det.

Dette kan være en god mulighed for nogle, skønt det også kan være frustrerende, fordi det bliver sværere at skelne mellem arbejdstid og fritid. Man får ganske vist en større fleksibilitet, men samtidig kan det være svært at håndtere den øgede fleksibilitet, som både arbejdsmarked og familiemedlemmer stiller én over for. Kravet om at blive den perfekte sprællemænd eller -kvinde, der kan magte det hele på én gang, kan være belastende.

I det følgende skelner jeg mellem at være *hjemmearbejdende* (ulønnet) og at *have arbejdsplads hjemme* (lønnet).

Jeg vil trække to ting frem, som er tungtvejende, når den enkelte familie skal finde sit niveau for tid sammen med børnene: 1) Den voksnes behov for erhvervsarbejde (at gøre karriere, at være sammen med andre voksne, at bruge sin uddannelse). 2) Familiens økonomiske forpligtelser.

Den voksnes behov for erhvervsarbejde

Der er ikke noget betænkeligt i at have sådanne overvejelser. Langt de fleste har et behov for at være sammen med andre voksne og for at realisere nogle af deres muligheder på arbejdsmarkedet. Men der er nogle spørgsmål, man må overveje i den forbindelse:

1. *Lever vi med en fordom om, at hjemmearbejde er fordummende eller lidet udviklende?* Det er nemlig en fordom. Mange har

gjort en erfaring af, at nogle år på hjemmefronten har beriget deres liv på en unik måde. De giver også udtryk for, at den kontakt, de fik med børnene i den periode, ville de meget nødig have været foruden.

2. *Er det et spørgsmål om tilvænning?* Det at vælge hjemmearbejdet for en periode er noget, de fleste skal vænne sig til. Det giver ikke bare sig selv. Man skal måske kæmpe for det og forklare både sig selv og andre, hvorfor man gør det. Det er også et spørgsmål om at finde en passende ordning, så den, der tjener pengene, måske melder sig ud af det meste frivillige arbejde i den periode, for at den hjemmearbejdende kan få maksimalt med udfordringer i fritidsengagementet.
3. *Kan der laves ordninger med deltidsarbejde?* Måske er det ikke et spørgsmål om enten/eller. I det mindste nogle erhverv giver mulighed for deltidsarbejde. Man kunne eventuelt stille efter 1½ stilling tilsammen.

Mindre arbejde *kan* være med til at give mere overskud, men ikke nødvendigvis. Nogle familier arbejder relativt meget og har alligevel meget overskud til deres børn. Andre familier arbejder mindre og har meget tid hjemme, men har alligevel ikke meget overskud til børnene. Det handler derfor ikke udelukkende om antallet af timer, men også om vores personlige kapacitet, vores grad af engagement i foreningsarbejde, sport, venner og så videre og om, hvordan vi bruger tiden sammen med børnene.

Familiens økonomiske forpligtelser

Denne faktor er særdeles tungtvejende, når den enkelte familie skal finde sit niveau for tid sammen med børnene. Og blandt alle de økonomiske forpligtelser, som en børnefamilie har, er udgifterne til boligen normalt den væsentligste. Derfor kan spørgsmålet omtrent indsnævres til: Hvor meget vil eller kan vi sidde for i boligudgift? Men det afføder nye spørgsmål:

Hvem stiller kravene til boligens størrelse og standard? Er det vennerne, børnenes bedsteforældre eller den almindelige opinion? Eller er det os selv? Måske kan vi klare os med lidt færre kvadratmeter end de fleste? Måske behøver børnene ikke have hver deres værelse, fra de er fem år? Måske behøver vi ikke bosætte os i en større by?

Jeg tror, det er meget vigtigt, at man som (kommende) ægtepar og forældrepar gør op med sig selv, hvor meget arbejde uden for hjemmet man ønsker at have. Altså, at man *ikke* gør det i den omvendte rækkefølge: Først køber boligen og senere finder ud af, at det kræver mere udearbejde, end vi og vores børn kan bære. Det kan være et meget svært valg. Der er så mange andre faktorer at tage med i overvejelserne: arbejde, skole, menighed, familie, natur og kultur. For ikke at tale om huspriserne, som man jo ikke selv råder over.

Men alligevel har vi ansvar for valget, vi træffer på egne og vores børns vegne. Dette handler også om at have god samvittighed med at indgå et fornuftigt kompromis. Det mindste onde er ofte godt nok for os og vores børn.

Naturligvis er der også andre faktorer end boligudgiften, der spiller ind på behovet for lønarbejde. Også her må vi spørge, hvad vi er bestemt af, og om vi vil gå med eller mod strømmen. Lad os se i øjnene, at medier og reklamer gør deres virkning. Kommersialismen er over os. Vi tudes ørerne fulde af, at lykken er knyttet til forbrug. Og der spilles ikke så lidt på, at det netop er for børnenes skyld, at vi bør købe det og det eller gøre dette og hint.

Vi har alle sammen ting og komfort, som vi ikke vil være foruden. Men vi har også ting og komfort, som vi *kan* være foruden, hvis vi vil prioritere derefter. Og én ting er sikkert: Vores børn har mere brug for os og vores nærvær end for de ting og ture, vi kan købe til dem.

Livet er grundlæggende noget personligt, ikke noget materielt.

Du er god nok

Når vi som forældre føler, at vi har for lidt tid til børnene, giver det som regel dårlig samvittighed. Dårlig samvittighed kan være god nok, hvis den er kortvarig og skaber en forandring, men den er ødelæggende for både børn og forældre, hvis den bliver permanent. Vores børn har i hvert fald *ikke* brug for, at vi går rundt og er én stor undskyldning for os selv. Børn har brug for forældre, der grundlæggende har det godt med de valg, de har truffet, også om antallet af timer med børnene i hverdagen.

En del forældre er utilfredse med sig selv som forældre og synes, det er synd for både dem selv og deres børn. Men hertil er der at sige: Enten må noget laves om, eller også må man arbejde på at hvile mere i de livsvilkår, man fik. Konstant at gå og tænke: »Hvis bare jeg kunne arbejde lidt mindre« eller »Hvis bare vi boede et andet sted« er unyttigt! Det er lettere sagt end gjort, men der er ingen anden vej: Enten må vi ændre på de små og store forhold, som det står i vores magt – eller også må vi acceptere de forhold, der ikke kan ændres. Den konstant dårlige samvittighed tærer på os og vores børn.

Der kan være mange forhold, som skubber til den hældende vogn og giver forældre dårlig samvittighed. Komisk nok er det mange gode og nyttige ting, der kan få denne utilsigtede virkning. Lad mig nævne de mest iøjnefaldende:

Idealerne. Idealer er nyttige og gode. Ingen af os kan leve uden. Og måske er der brug for at minde nogle forældre om at *have* idealer; de giver os nemlig noget at stræbe efter. Men det er vigtigt, at idealerne er realistiske og personlige. Idealerne skal kort sagt passe til de ydre omstændigheder og til os som personer. Man kan sætte idealerne for hjemmet så højt, at ingen kan nå dem. Og måske er de slet ikke vores, men nogle, vi ureflekteret har overtaget fra vores eget barndomshjem.

Alt for høje idealer fører let til, at vi kæmper for en pæn facade. Vi må ikke vise svaghedstegn eller falde igennem. Mange af os sætter også en stor ære i at blive betragtet som gode forældre. Men det er vigtigere at være sig selv som forældre end at blive bedømt af andre til at være gode forældre. Idealerne kan gå hen

og blive meget anstrengende for både børn og voksne, mens det kan være meget befriende at møde familier, som tør vedgå både stærke og svage sider. Det hænger sammen med det næste:

Sammenligninger. Vi kan ikke fungere uden at sammenligne os med andre. Men sammenligninger kan blive så dominerende og destruktive, at vi må gøre op med dem. Jeg tror, vi alle har dage, hvor vi synes, det er så frygteligt pinligt at være i vores familie. Vi tænker, at alle andre familier må fungere bedre end vores – når børnene skændes, og vi selv er for restriktive eller for slappe, eller børnene er alt for meget på internettet alene.

Vi går hver især og danner os nogle billeder af andre familier. Nogle ser vi meget op til, og andre ser vi ned på. Begge dele er forkert. Hovmod og mismod er to alen af det samme dårlige stykke, for deres kerne er, at jeg deponerer min frimodighed i andres lommer – enten hos dem, der ikke når op til mig, eller hos dem, jeg ikke når op til.

Der er flere ting at sige til de overdrevne sammenligninger: For det første, at det sagtens kan være, at de andre hverken er så ringe, som du tror, eller så gode, som du mener. For det andet, at ingen af os har krav på at have samme vilkår som andre. For det tredje, at vi selv er ansvarlige for vores familieliv. Stop derfor de overdrevne sammenligninger, og øv jer i at være jer selv som familie. Find jeres styrker frem, og glæd jer over dem. Kend jeres svagheder, og arbejd på at minimere dem. Udnyt jeres muligheder, og erkend jeres begrænsninger. Således bliver I til størst gavn for både jer selv og andre.

Du kan ikke erstattes af en pædagog. I en tid, hvor mange af vores børn er meget i institution, bliver de professionelle pædagoger let en konkurrent. (Danmark er et af de lande i verden, hvor børn passes mest uden for hjemmet.) Nogle tænker: »Pædagogerne er så dygtige, og de er jo uddannede, så de har såmænd meget bedre forstand på at opdrage børn end os almindelige forældre.« Der kommer let noget selvforstærkende ind i denne proces, så man af samme grund lader børnene være endnu mere i institution, hvorved man som forældre føler sig endnu mere uduelig, mens pædagogerne bliver endnu større eksperter.

Det nytter ikke at hævde, at de professionelle pædagoger har »stjålet« forældrerollen, for det er os, der afgør, hvor meget vi overlader til de professionelle. Hvis det er kommet dertil, at vi føler os umyndiggjorte, er det på tide at tage slæbet med at få skeen tilbage i egen hånd. Og for øvrigt har en pædagog langt lettere vilkår i sin omgang med dit barn, hvis du kender dit værd som far eller mor.

For andre forældre ytrer konkurrence-tænkningen sig på en anden måde. Man tænker: »De der professionelle skal ikke lære mig noget. De skal holdes i kort snor. Jeg skal nok vise dem, at jeg er den bedste.« Derfor bliver man en af de skrappe forældre, som hele tiden skal belære pædagoger og lærere om, hvordan de skal behandle mit barn. Men dette er også en ufrugtbar og umoden måde at reagere på. Har man valgt at overlade sit barn til andre et antal timer hver dag, må man til en vis grad også affinde sig med deres måde at gøre tingene på og give institutionen eller skolen et passende spillerum.

Du betyder ikke alt for dine børn. Der findes en overdreven vægtlægning på forældrenes betydning for børnene, som næsten giver dem almægtig status i børnenes liv. Men sådan er det trods alt ikke. Dels er barnet selv et ansvarligt væsen, dels er der andre voksne på banen, dels viser nyere undersøgelser, at kammeraterne betyder meget for børnene.

Der er ikke en absolut sammenhæng mellem forældrenes opdragelse og barnets senere liv. Derfor er det også meget betænkeligt, at vi ofte slutter baglæns fra nogle unges utiltalende adfærd til deres forældre: De unge er sådan, fordi forældrene var for slappe eller for konsekvente. Barnets og især den unges egen ansvarlighed må ikke udelades ved at lægge overdreven vægt på forældrenes.

Desuden tyder meget på, at især børnenes kammerater samt nogle andre voksne, for eksempel bedsteforældre, betyder mere for vores børn, end vi normalt gør os klart. Der er grænser for, hvor stor betydning vi som forældre har. Vi kan ikke få vores børn til at blive præcis, som vi gerne vil have dem.

Det viser sig jo også i praksis, at børn fra velfungerende, varme hjem slår ind på en helt anden livsvej end hjemmets – og at børn fra dårligt fungerende, kolde hjem bliver mønsterbrydere og ikke holdes nede af en tung social arv. Dette nævnes naturligvis ikke for at gøre al tale om god opdragelse ugyldig, men for at give os et realistisk billede af vores egen betydning.

Selv om hverken de professionelle pædagoger, naboer, kammerater eller bedsteforældre kan erstatte forældrene, så har de trods alt stor betydning. Nogle af de mangler, forældrene har, kan nogle af disse meget vel fylde ud – til glæde for barnet. Glæd dig derfor over dine medspillere, og snak med dem. Lad dem blive medarbejdere frem for konkurrenter.

Ægte skyldfølelse og tilgivelse

Men handler det bare om at få at vide, at vi er gode nok som forældre? Handler forældre aldrig forkert? Kan de ikke pådrage sig reel skyld?

Jo, mon ikke! Er der et område, hvor man møder sine mørkeste sider, er det netop i forholdet til sine nærmeste – ægtefælle og børn. Dem, vi elsker højest, kan vi også såre dybest. Jeg har hørt mange forældre give udtryk for, at netop deres børn har frembragt sider i deres sind, som de slet ikke troede fandtes. Det gælder for øvrigt både gode og onde sider.

Så jo, der er plads til reel skyldfølelse. Den er uundgåelig. Men i modsætning til den småmurrende, dårlige samvittighed, som fastholder én i en uforløst situation, er der mulighed for at få tilgivelse for skyld – både hos mennesker og Gud.

Det er en stor lettelse, at vi mennesker har mulighed for at bede hinanden om tilgivelse, når vi har gjort noget forkert. For mange af os kan det være vanskeligt og ydmygende at gå den vej. Men mon ikke også de fleste af os har erfaret, hvor godt og fornyende det er. Vi erfarer det i hvert fald, når nogen beder os om forladelse. Så lad os gå den vej, når vi bærer på reel skyld. Og lad os gøre det både over for vores børn og vores ægtefælle.

Reel skyld er også et forhold mellem os og Gud. Han ser vores fejltrin og fald. Men glæden er samtidig, at Gud kan give os total tilgivelse. Det er mere, end hvad mennesker kan. Når han tilgiver, er vi helt fri; samvittigheden er helt rensset, og vi kan begynde på en frisk. Hos Gud må vi møde op, så tit vi har brug for det. Ja, vi må leve vores liv som opdragere dér og stå i tilgivelsens brusebad hver eneste dag.

Alenemor eller -far

I denne bog skriver jeg om forældrene eller far og mor. Jeg forudsætter, at der er to om opdragelsen, og at barnet bor hos begge sine forældre. *Men sådan er virkeligheden jo ikke altid!* Et stort antal børn oplever gennem større eller mindre dele af deres opvækst at være alene med den ene af forældrene.

Når det angår opdragelsen af disse børn, er det, som jeg kommer ind på her i bogen, også rettet mod enlige forældre. Men der er den afgørende forskel, at det er endnu sværere for en alenemor eller -far at leve op til idealerne og de gode råd. De er ganske enkelt nødt til at slække på deres egne krav og idealer – og se stort på andre forældres krav og idealer. Hertil kommer, at nogle forhold er specielle for enlige forældre. Disse forhold skriver jeg mere om på side 126-132.

Derfor er det vigtigt at minde især den enlige forælder – men også andre forældre – om, at når idealer og virkelighed skal nå sammen, er det ikke udelukkende virkeligheden, der skal ændres. Vi bliver også nødt til at justere idealerne efter den virkelighed, vi lever i.

Opdragelse er en kompleks virkelighed

På de følgende sider skriver jeg meget om opdragelse. Men opdragelse er en kompleks virkelighed. Det skyldes, at den er et spejlbillede af selve livet. Og livet er gådefuldt. Vi er så forskellige som mennesker. Intet barn er som gennemsnitsbarnet. Ingen anden voksen er som mig. Der er så mange faktorer i spil: sam-

fundsforhold, religion, opvækstvilkår, psyke, karakterforskelle, netværkets styrke, sygdom, sociale omstændigheder, genetisk disponering og 117 andre ting.

Opdragelse er en eksistentiel størrelse, som man ikke sådan får styr på. Derfor er det svært at sige noget generelt om opdragelse. Det er kort sagt vigtigere *at* opdrage end at give detaljerede opskrifter på, *hvordan* man skal gøre det.

Alligevel drister jeg mig til at give nogle bud på opdragelsens *hvordan* i de følgende kapitler. Det gør jeg med frimodighed, fordi livet sammen med vores børn er noget af det bedste, vi har, og fordi vi som forældre alle har uvurderlige strenge at spille på. Men jeg gør det også i ydmyghed, fordi det er en kompleks sag.